

Hvem har skrevet de enkelte dele af indholdet i Malmøberetningen om religionsforhandlingerne på herredagen i København i sommeren 1530?

Af Erik Sjøberg

I sin disputats fra 1954 *Confessio Hafniensis. Den københavnske Bekendelse af 1530. Studier i den begyndende Reformation* – en afhandling, der med Knud Bannings ord blev en klassiker med det samme og stadig er det, har Niels Knud Andersen foretaget en sammenligning af denne trosbekendelses 43 artikler med en lang række reformatoriske skrifter fra Wittenberg, Schweiz, Sydtyskland og Nordtyskland og herudfra givet en udførlig og overbevisende beskrivelse af de danske reformatorers kristendomsforståelse – det, som de selv i indledningen til mange af bekendelsens artikler omtaler som det, de tror og lærer.

Spørgsmålet om, hvem der har formuleret den københavnske bekendelse og andre dele af indholdet i den såkaldte Malmøberetning om religionsforhandlingerne på herredagen i København i 1530, kommer Niels Knud Andersen ind på forskellige steder i sin afhandling. Om trosbekendelsen skriver han således et sted, at den både sprogligt og indholdsmæssigt snarere er beslægtet med Peder Laurentsens skrifter end med Hans Tausens.¹ Et andet sted bemærker han om Laurensen, at det utvivlsomt er ham »der har haft den afgørende Indflydelse ved Bekendelsens Affattelse«.²

Om de 27 artikler med påståede lutherske kætterier, som de danske prælater med kong Frederik som mellemmand tilstillede de evangeliske prædikanter på herredagen, konstaterer Niels Knud Andersen, at det ikke vides, hvem der har affattet dem, men han mener dog, at det næppe er med rette, at prædikanterne tillægger Poul Helgesen forfatter-skabet til dem.³ (Når forfatteren skriver, at den bekendte kirkehistoriker

1. Niels Knud Andersen: *Confessio Hafniensis. Den københavnske Bekendelse af 1530. Studier i den begyndende Reformation*, København 1954, s. 51.

2. Sst., s. 125. Se desuden s.158, 197, 198, 213, 220 f., 236, 304 f., 359 f., 412 og 421.

3. Sst., s. 55 f., note 39.

Ludvig Helveg i 1870 blev opmærksom på, at disse 27 artikler delvis ordret stemmer overens med nogle tilsvarende artikler i ærkebiskop Aage Sparres og Lundekapitlets brev til borgerne i Malmø fra november 1528, bør det nok nævnes, at denne opdagelse var blevet gjort af hans forgænger C.T. Engelstoft allerede i 1848.⁴⁾

Prædikanternes svar på de 27 artikler – i det følgende også kaldt Svaret eller apologien – beskriver Niels Knud Andersen som dygtigt og klart og »gennemgaaende mere moderat end Bekendelsen«. Om Svarets ophavsmand nøjes han med denne kortfattede konstatering: »Forfatteren kendes ikke«.⁵ Prædikanternes tolv modklager over biskopperne, som i Malmøberetningen følger lige efter apologien, tillægges heller ikke nogen enkelt person. Det samme gælder om prædikanternes breve, deres »endelige supplikats« (ansøgning, bønsskrift) til kong Frederik og Malmøberetningens indledning og afslutning.

En række andre forskere, især kirkehistorikere, har i tidens løb drøftet og taget stilling til spørgsmålet om forfatterskabet til den københavnske trosbekendelse og andre dele af Malmøberetningens indhold. I det følgende skal jeg indledningsvis kortfattet gøre rede for, hvad flertallet af dem har ment herom.

Om de evangeliske prædikanter trosbekendelse skriver historikeren Arild Huitfeldt i sin *Danmarks Riges Krønike* i 1597, at det var Hans Tausen, som lod den i København »offuerantuorde til kong. maytt. oc Danmarckis raad paa hans egne oc met brøders vegne«, og prædikanterne omtaler han som »mester Hans Taussen hans parti oc selskab«.⁶ Det er tydeligt nok, at Tausen her betragtes som den ansvarlige for bekendelsen og som den ledende blandt prædikanterne – måske fordi han nævnes som den første prædikant i Malmøberetningens liste over de 21 evangeliske prædikanter, der var til stede i København i sommeren 1530. Huitfeldt, som citerer denne liste, har i vidt omfang benyttet Malmøberetningen som kilde.

Den første af de kirkehistorikere, som herefter skal omtales, er Frederik Münter, som i sin nu over 200 år gamle danske reformationshistorie om trosbekendelsen skriver, at Hans Tausen »efter Overlæg med sine nærmeste Embedsbrødre har gjort Udkast til samme i Forveien«, dvs. før herredagen trådte sammen. Men først under selve mødet er trosbekendelsen ifølge forfatteren »blevet affattet saaledes, som hele Partiets Lærere vilde vedkiendes den«. Münter nævner ikke udtrykke-

4. C.T. Engelstoft: »Paulus Eliæ. En biographisk-historisk Skildring fra den danske Reformationstid«, *Nyt Historisk Tidsskrift*, II, 1848, s. 453.

5. Niels Knud Andersen, *anf. arb.*, s. 57.

6. Arild Huitfeldt: *Danmarks Riges Krønike. Frederik I's Historie*, 1597, s. 197 f.

ligt Hans Tausen som de 43 artiklers forfatter, men lader det være ham, der på alle prædikanters vegne overdrager bekendelsen til kongen. Han følger her Arild Huitfeldt, og ligesom denne bruger han i dette kapitel udtrykket »Mester Hans Tausen, hans Parti og Selskab« om prædikanterne. Frederik Münter anser tydeligvis også Tausen for at være hovedpersonen, når der spørges om, hvem der har stået for formuleringen af bekendelsen.⁷

C.T. Engelstoft lader ligeledes på en af de første mødedage Hans Tausen fremlægge et udkast til en evangelisk trosbekendelse, som han havde udarbejdet for de tyve andre prædikanter. Engelstoft følger også Huitfeldt, når han skriver: »Den 9de Juli eller snarere den 11te Juli overleverede Tausen de 43 Artikler til Kongen i sit og sine Brødres Navn«. ⁸ Om biskoppernes og prælaternes 27 artikler skriver Engelstoft, at vi ikke ved, hvem der har »opsat« dem; men han tilføjer dog disse ord: »de Evangeliske tillagde deres bitre Fjende Paulus Eliæ Forfatterskabet; imidlertid turde den dybere Indtrængen i Stridens Hovedpuncter og den stærke Udhævelse af Kirkens Ufejlbare antages for at vidne mod denne Mening«. ⁹ Det er denne bedømmelse af Poul Helgesens (ikke-eksisterende) forhold til de 27 artikler, som Niels Knud Andersen har overtaget og henviser til. ¹⁰ Endelig mener C.T. Engelstoft, at prædikanternes »endelige supplikats« i Malmøberetningens sidste del og Hans Tausens forte til Frederik 1. i skriftet *Et tilbørligt strengt svar af doktor Morten Luther fra 1532* bekræfter hans antagelse, at »Tausen var Formand for Prædikanternes Parti«. ¹¹

C. Sonnenstein Wendt deler ikke de ovenfor omtalte skribenters mening om forfatterskabet til den københavnske trosbekendelse og andre dele af Malmøberetningens indhold. I afhandlingen *Om Reformatörerna i Malmö och de första lutherska presterna derstädes* (1860-1862) skriver Sonnenstein Wendt: »vid jemförelse emellan »Malmöbogen« (sic!) och de bekanta 43 artiklarne, som utgjorde lutheranernas trosbekännelse, och andra skrivelser under förhandlingarne, förefinnes så mycken öfverensstämmelse i tankegång, språk och uttryck, att jag icke tvekar att anse som säkert, att Peder Laurensen varit den, som under

7. Frederik Münter: *Den danske Reformationshistorie*, Anden Deel, København 1802, s. 93 og 97 f.

8. C.T. Engelstoft: »Herredagen i Kjøbenhavn 1530. En historisk Skildring af Reformationstiden«, *Theologisk Tidsskrift*, bd. 1, 1837, s. 29 og 41.

9. Sst., s. 50 f.

10. Se note 3 ovenfor.

11. C.T. Engelstoft: »Herredagen i Kjøbenhavn 1530«, *Theologisk Tidsskrift*, bd. 1, 1837, s. 84.

herredagen hufvudsakligen fört pennan bland de evangeliska predikanterna. Likaså anser jag honom otvivelaktigt hafva utgifvit den berättelse om herredagen, som utkom i Malmö i slutet af october under titel: »The artickle, scriftt oc handell ... nu siste herredag i Köpnehaffn 1530, och hvilken bär tydliga vittnesbörd om att hafva utgått från Peder Laurensens hand. Som bekant innehåller denna berättelse en framställning om förhandlingarnes gång på herredagen och meddelar de dertill hörande documenter«. ¹² C. Sonnenstein Wendt betrakter altså Peder Laurensen som den egentlige pennefører for de 21 lutherske prædikanter, der af kongen var blevet pålagt at give møde på herredagen i København i sommeren 1530.

I indledningen til sin moderne udgave af Malmøbogen fra 1868 erklærer Holger Fr. Rørdam sig enig med Sonnenstein Wendt i hans syn på Peder Laurensens forhold til Malmøberetningen: »Det kan neppe være nogensomhelst Tvivl underkastet, at C. Sonnenstein Wendt har Ret, naar han tillægger Peder Laurensen dette Skrift, samt naar han antager, at denne fornemmelig har ført Pennen for de evangeliske Prædikanter ved Herredagen, og at han har en Hovedandel i Affattelsen af de bekjendte 43 Artikler. Stilen og Tankegangen i det ovennævnte Skrift [dvs. Malmøberetningen] er nemlig så ganske Peder Laurensens, at man ikke kan tænke sig nogen anden Forfatter dertil«. ¹³ End ikke Hans Tausen synes at kunne komme i betragtning som forfatter til nogle af teksterne i Malmøberetningen.

I indledningen til sin udgave af den såkaldte Viborgberetning om det kirkelige opgør på herredagen i København 1530 (1885) skriver H.F. Rørdam, at en gammel overlevering vistnok med rette angiver Poul Helgesen som den ansvarlige for formuleringen af prælaternes 27 klagepunkter, og at »indre Grunde« – som ikke forklares nærmere – taler for, at det ligeledes er rigtigt, når traditionen har udpeget Hans Tausen som forfatter til såvel prædikanternes svar på disse 27 artikler som til deres tolv modklager over biskopperne. ¹⁴ Som man ser, begynder Rørdam her at trække lidt i land i forhold til, hvad han skrev i 1868: Nu nævner han, at Hans Tausen nok også har ydet et par bidrag til Malmøberetningen. De tre her nævnte tekster er aftrykt i første del af Viborgberetningen.

I 1889 udgav H.F. Rørdam også Malmøberetningen. Mens han i ind-

12. C. Sonnenstein Wendt, *Kirkehistoriske Samlinger*, 2. rk., bd. 2, 1860-62, s. 181 f.

13. *Malmøbogen af Peder Laurensen*, nyudgivet af Holger Fr. Rørdam, 1868, XXI (Se note 34 nedenfor).

14. *Viborgberetningen af Jørgen Jensen Sadolin*, nyudgivet af Holger Fr. Rørdam, 1885, V (Se note 34 nedenfor).

ledningen til sin udgave af *Malmøbogen* som ovenfor vist erklærede sig ganske enig med C. Sonnenstein Wendt i, at det må være Peder Laurensen, der ikke blot har udgivet Malmøberetningen, men også har skrevet langt det meste af dette skrifs indhold – han skal som vist ovenfor bl.a. have haft »en Hovedandel« i formuleringen af de 43 artikler – så har udgiveren nu helt skiftet mening: I sin efterskrift til Malmøberetningen skriver han om denne lille bog: »At den bekendte Reformator Peder Laurensen er Udgiver og tillige Forfatter af Indledningen og Efterskriften, er tidligere fremsat som en Formodning, der ikke har fundet nogen Modsigelse hos kyndige. Men hans Forfatterskab kan ikke med nogen Sikkerhed siges at udstrække sig til de talrige meddelte Aktstykker; tvertimod maa man snarest antage Mester Hans Tavsens for Hovedforfatteren til de 43 kjøbenhavnske Artikler, ligesom vel ogsaa til de fleste andre Artikler og Brevskaber, udfærdigede i de evangeliske Prædikanter Navn, som Bogen indeholder«. ¹⁵ Det tør man nok kalde en kovending. Vi er nu tilbage hos Huitfeldt, Münter og Engelstoft. Nogen begrundelse for sin fuldstændig forandrede opfattelse giver H.F. Rørdam mærkeligt nok ikke. Om forfatterskabet til de 43 københavnske artikler gentager han sin reviderede opfattelse i en leksikonartikel fra 1911: »Som Hovedforfatter maa Hans Tausen sikkert nævnes«. ¹⁶

Hidtil har man anset Hans Tausen som de 43 artiklers forfatter, skriver Ludvig Helveg i 1870 i sin kirkehistorie, og han fortsætter: »men fornylig er det blevet gjort gjældende, at Peder Lauridsen maaskee har ført dem i Pennen, og usandsynligt er det ikke, fordi de umiskjendeligt have en vis Lighed med »Malmøbogens« Tone og have som denne ikke faa Stænk af Zwinglianisme, hvad der kjendes saavel i den Maade, hvorpaa den hellige Skrift føres frem, som i den Vægt, der lægges paa »den ret christne Band«, og i den Misbilligelse af Billeder i Kirken, som her udtales«. ¹⁷ Det er C. Sonnenstein Wendts afhandling i Kirkehistoriske Samlinger, han her refererer til, og hans opfattelse tilslutter Ludvig Helveg sig altså.

Om prælaternes 27 artikler mener Helveg, at »de forskjellige Partier [vel blandt biskopperne og deres danske og udenlandske hjælpere] hver fik sit føiet ind«, at f. eks. Poul Helgesens stemme tydeligt høres i slutningen af denne skrivelse. Uden at nævne C.T. Engelstoft, som tid-

15. *Malmøberetningen af Peder Laurensen*, nyudgivet af Holger Fr. Rørdam, 1889, efterskriften (Se note 34 nedenfor).

16. *Kirke-Leksikon for Norden*, bd. 2, 1911, s. 893.

17. Ludvig Helveg: *Den danske Kirkes Historie til Reformationen*, Anden Deel, København 1870, s. 863.

ligere havde gjort opmærksom herpå,¹⁸ bemærker Ludvig Helveg som ovenfor nævnt, at prælaternes 27 klagepunkter var »omtrent ganske de samme, ja tildeels fremsatte i de samme Ord, som Ærkebiskop Aage Sparre og de lundske Kaniker et Par Aar tidligere havde fremført mod de malmørske Prædikanter«. ¹⁹

Når Ludvig Helveg om de evangeliske prædikanter svar på de 27 artikler skriver, at denne apologi var affattet »med større Forsigtighed og Sindighed i Udtrykket« end deres trosbekendelse, så er det denne bedømmelse af de to dokumenter, man også finder i Niels Knud Andersens afhandling om bekendelsen: »Fremstillingen [i apologien] er dygtig og klar, gennemgående mere moderat end Bekendelsen«. ²⁰ Helveg har ikke interesseret sig for spørgsmålet om, hvem der har formuleret prædikanternes svar på de 27 klageposter og deres egne tolv klagepunkter over biskopperne.

I 1925 skrev kirkehistorikeren J. Oskar Andersen i en afhandling om »Reformationens Begyndelse og Hans Tausen«, at denne reformator på herredagen i København 1530 sikkert i høj grad havde været virksom, »bl.a. ved Affattelsen af de 43 saakaldte københavnske Artikler«. ²¹ Men i en leksikonartikel fra 1942 om Hans Tausen er dette blevet ændret til, at trosbekendelsen »sikkert væsentlig [er blevet] udarbejdet af H.T. og Peder Laurensen fra Malmø«. ²²

Historikeren Erik Arup udtaler sig ikke i sin Danmarkshistorie om bekendelsen, og han bemærker om andre af skrivelserne fra herredagen blot, at prælaternes 27 artikler nok er blevet forfattet af Poul Helgesen. I modsætning til C.T. Engelstoft ser Arup temmelig kritisk på dette klageskrifts udvalg af påståede lutherske kætterier. ²³

I reformationsjubilæets år 1936 skriver L.P. Fabricius i sin kirkehistorie om biskoppernes 27 artikler, at de »vist er skrevet af Paulus Helie«. Dog tillægger han en anden katolsk gejstlig person en del af æren for forfatterskabet, idet han konstaterer, at man mærker, »at Lunde-Kantoren Adser [Pedersen] var med baade i Malmø 1528 og i København 1530!« Svaret på de 27 klagepunkter går Fabricius uden at give nogen begrundelse herfor ud fra, at Hans Tausen har udarbejdet. ²⁴

18. Se note 4 ovenfor.

19. Ludvig Helveg, anf. arb., s. 865.

20. Sst., s. 866 f. og Niels Knud Andersen, anf. arb., s. 57 og 59.

21. J. Oskar Andersen: »Reformationens Begyndelse og Hans Tausen«, *Den danske Diaconissestiftelses Aarbog 1925-1926*, s. 53 f.

22. *Dansk Biografisk Leksikon*, 2. udgave, bd. 23, 1942, s. 373.

23. Erik Arup: *Danmarks Historie*, bd. 2, København 1932, s. 446 og C.T. Engelstofts i note 8 ovenfor nævnte afhandling, s. 50.

24. L.P. Fabricius: *Danmarks Kirkehistorie*, bd. 2, København 1936, s. 139, 145 og 148.

Michael Neiiendam fortæller i sin reformationshistorie fra samme år, at prædikanterne på herredagen i København 1530 – »sikkert under Ledelse af Hans Tausen« – udarbejdede en bekendelse i 43 artikler »for at klarlægge, hvad evangelisk Tro og Gudstjeneste vilde sige«. Prælaternes 27 klagepunkter stammer ifølge Neiiendam fra Poul Helgesen. Spørgsmålet om forfatterskabet til prædikanternes svar på disse artikler og deres tolv klageposter over bisperne har forfatteren ikke taget stilling til.²⁵

P. Severinsen skriver i sin bog *Hvordan Reformationen indførtes i Danmark* – også fra 1936 – om formuleringen af trosbekendelsen kun, at »Prædikerne« lod den »opstille«. Dens tone betegner han som »rolig og saglig«. Om modpartens 27 klagepunkter bemærker Severinsen, at de – som prædikanterne mente – godt kan være blevet skrevet af Poul Helgesen; men forfatteren lægger større vægt på den omstændighed, at disse klageposter på få nær er »de samme som i Aage Sparres Fortegnelse i Malmø 1528«. Han har nok ikke kunnet forestille sig, at der kunne være den forklaring på overensstemmelsen mellem de to klageposter, at de begge kunne være blevet formuleret af Helgesen.²⁶

I Marie Christensens bog om Hans Tausen fra 1942 hedder det om den københavnske trosbekendelse: »At Hans Tausen har haft stor Andel i Udarbejdelsen af de 43 Artikler, kan der ikke være Tvivl om«. Biskoppernes 27 klagepunkter er ifølge Marie Christensen »maaske udformet af Poul Helgesen«. Om dette skrift noterer forfatteren: »Det er mat i Indholdet, da det holder sig til Paavisning af Afvigelserne fra Romerkirken«. Endelig skriver Marie Christensen om prædikanternes svar herpå og deres modklage: »Efter alt at dømme er det i første Række Hans Tausen, der har forfattet baade Gensvaret og Modklagen i de 12 Punkter«.²⁷

Oluf Friis kommer i sin store danske litteraturhistorie fra 1945 ind på spørgsmålet om forfatterskabet til nogle af skrifterne i Malmøberetningen. Om den københavnske bekendelse skriver han: »Hovedforfatteren til denne »bekiendelse paa vor troo oc leerdøm« er sikkert Tausen«. Indholdet og sproget i dens 43 artikler bekræfter efter hans mening denne opfattelse: »De bærer overalt i Sprog og Tankegang Præget af Tausen«. Hermed er der vendt grundigt op og ned på C. Sonnenstein

25. Michael Neiiendam: 1536. *Den danske Reformations Historie folkelig genfortalt*, København 1936, s. 81-84.

26. P. Severinsen: *Hvordan Reformationen indførtes i Danmark*, København 1936, s. 125-128.

27. Marie Christensen: *Hans Tausen. Fra Birkende til Ribe*, København 1942, s. 89 f.

Wendts beskrivelse af »tankegang, språk och uttryck« i trosbekendelsen som præget af Malmø-reformatoren Peder Laurensen.²⁸ Om de 27 artikler bemærker Oluf Friis blot, at de »i Almindelighed anses for forfattede af Poul Helgesen«. Prædikanternes apologi og deres tolv klageposter kommer forfatteren ikke ind på. Om Malmøberetningen som sådan skriver han, at den sandsynligvis skyldes Peder Laurensen.²⁹

Niels Knud Andersens forskning i 1530-herredagens kirkelige historie fik naturligvis stor betydning for de forfattere, der skrev om herredagen og om Malmøberetningen i tiden efter 1954. I sin kirkehistorie fra 1960 (5. udgave) omtaler Hal Koch Niels Knud Andersens disputats (uden at nævne hans navn) og skriver i overensstemmelse med hans forskningsresultater, at det efter al sandsynlighed ikke er Hans Tausen, men Peder Laurensen, »der har været hovedforfatter til de 43 artikler«.³⁰

P.G. Lindhardt kalder i *Den danske kirkes historie* (1965) Confessio Hafniensis for »herredagens største begivenhed«, og han mener, at Tausen uden tvivl har deltaget i udarbejdelsen af trosbekendelsen og vel på flere punkter sat »sit lutherske præg« på den; men Lindhardt tilføjer dog, at bekendelsen »sprogligt som sagligt« ligger nær op ad Peder Laurensens skrifter.³¹ P.G. Lindhardt anser altså nok Laurensen for at være den egentlige forfatter af dette skrift. Derimod udtaler han sig ikke om forfatterskabet til prælaternes 27 klagepunkter og prædikanternes svar herpå.

I tre større værker om Danmarks historie, som udkom i perioden fra først i tresserne til begyndelsen af halvfemserne, kommer ingen af forfatterne ind på spørgsmålet om, hvem der har formuleret aktstykker og andre dele af indholdet i Malmøberetningen.³² Det gør til gengæld kirkehistorikeren Martin Schwarz Lausten i en leksikonartikel om Hans Tausen fra 1983. Om den københavnske bekendelse skriver forfatteren bl.a.: »Kilderne siger intet om forfatteren. Man antog ganske vist tidligere T. som sådan, men hovedkraften synes snarere at have været

28. Se note 12 ovenfor.

29. Oluf Friis: *Den danske Litteraturs Historie*, bd. 1, København 1945, s. 251 f.

30. Hal Koch: *Danmarks Kirke gennem Tiderne*, København 1949/1960, s. 70.

31. *Den danske Kirkes Historie*, bd. 3 ved Niels Knud Andersen og P.G. Lindhardt, København 1965, s. 360 f.

32. (1.) John Danstrup og Hal Koch (red.): *Danmarks historie*, bd. 5. De første Oldenborgere ved Erik Kjersgaard og Johan Hvidtfeldt, København 1963 (2.) Aksel E. Christensen o.a. (red.): *Danmarks historie*, bd. 2. Tiden 1340-1648 ved Kai Hørby, Mikael Venge, Helge Gamrath og E. Ladewig Petersen, København 1980. (3.) Olaf Olsen (red.): *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, bd. 7. På Guds og Herskabs nåde. 1500-1600 ved Alex Wittendorff, København 1989.

Peder Laurensen«. Om andre dele af indholdet i Malmøberetningen bemærker Martin Schwarz Lausten: »I den række klageskrifter, som udveksledes, spillede T. en fremtrædende rolle«. ³³

Som man kan se af denne oversigt, har der ikke gennem tiderne hersket enighed blandt historikere og kirkehistorikere om, hvem der har skrevet den københavnske trosbekendelse, de 27 artikler og svaret på dem. Nogle af forfatterne nævner, at de bygger deres udtalelser herom på sproglige og indholdsmæssige iagttagelser i teksterne; men den eneste forsker, der har anført en række konkrete eksempler på – overvejende indholdsmæssige – overensstemmelser mellem bekendelsen og samtidige skrifter af Peder Laurensen, er Niels Knud Andersen. Det er derfor, jeg har valgt både at indlede og – hvad læseren senere vil opdage – at afslutte denne afhandling med en omtale af hans skelsættende forskning i reformationshistorien. Oversigten viser også, at ikke så få af de her omtalte forfattere udtaler sig med forsigtighed om, hvem af de evangeliske prædikanter der kan have skrevet dele af indholdet i Malmøberetningen. De bruger herom ord som »antage«, »sikkert«, »efter alt at dømme« og »sandsynligvis«.

I det følgende skal jeg gøre spørgsmålet om forfatterskabet til de enkelte dele af indholdet i Malmøberetningen til genstand for en nærmere undersøgelse, hvor hovedvægten vil blive lagt på en sproglig analyse af teksterne – af brugen af ord, ordpar, enklise og udtryk og af anvendelsen af parenteser og forkortelsen »etc.«. Undersøgelsen vil komme til at bestå af en sammenligning af sproget i Malmøberetningen, forkortet Mber., dels med sproget i Peder Laurensens skrifter *Malmøbogen*, forkortet Mbog., og *En stakket undervisning*, forkortet Esu., og dels med sprogbrugen i Hans Tausens bøger *Et kort svar på Odense-bispens sendebrev*, forkortet Eks., og *Svar på lektor Pouls falske og ukristelige undervisning*, forkortet SIP – alle i H.F. Rørdams udgaver. ³⁴ I Malmøberetningen undersøges følgende dele af indholdet: indledningen, s. 2-18, prædikanternes trosbekendelse, s. 18-33, deres svar på biskoppernes 27 artikler, s. 41-55, prædikanternes tolv klageposter, s. 55-59, deres

33. *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udgave, bd. 14, 1983, s. 381.

34. (1.) *Malmøbogen af Peder Laurensen (1530)*, nyudgivet af Holger Fr. Rørdam 1868. (2.) *Smaaskrifter af Hans Tavsen*, udgivet af Holger Fr. Rørdam 1870. (3.) *Danmarks christelige Prædikanters Gjensvar paa Prælaternes Klagemaal førte over dem paa Herredagen i Kjøbenhavn 1530* (Viborgberetningen, 1530), nyudgivet af Holger Fr. Rørdam 1885. (4.) *En stakket Undervisning imod Pavens, Bispers og deres Disciples Statuter, Love, Bud og Skikkelser af Peder Laurensen (1533)*, nyudgivet af Holger Fr. Rørdam 1890. (5.) *Malmø-Beretningen om Religionsartikler og Forhandlinger paa Herredagen i Kjøbenhavn 1530 af Peder Laurensen (1530)*, nyudgivet af Holger Fr. Rørdam 1889.

breve, s. 60, 63-64 og 65-67, prædikanternes endelige supplikats, s. 68-70, deres sidste brev til kongen, s. 70-72 og Malmøberetningens afslutning eller »Beslutning«, s. 72-76. Prælaternes 27 artikler, s. 33-40, inddrages ikke i undersøgelsen, fordi jeg i en endnu utrykt afhandling er nået til den konklusion, at dette klageskrift efter al sandsynlighed er forfattet af Poul Helgesen.³⁵

Hvad ved vi egentlig om Hans Tausens og Peder Laurentsens brug af modersmålet i deres skrifter? Tausens sprog er blevet undersøgt og beskrevet af Peter Skautrup i hans værk *Det danske sprogs historie*, bd. 2, 1947, f.eks. s. 220-223. Og i 1987 har Allan Karker gjort rede for Hans Tausens og andre vstdanske reformatorers sprog i en sprog-historisk efterskrift til bogen *Fem reformationsskrifter trykt af Hans Vingaard i Viborg 1528-1530*, Sh 278-Sh 295. Af den i Næstved fødte reformator Peder Laurentsens sprog foreligger der mig bekendt ingen undersøgelse og beskrivelse.

Noget meget karakteristisk for Hans Tausens skriftsprog er ifølge Peter Skautrup, at det på alle punkter nærmer sig talesproget: »Der er meget lidt villet kunst i hans skriftsprog, det meste er naturgroet« (220). Skautrup nævner en række vstdanske ordformer i Tausens sprog og peger med god grund på hans forkærlighed for og hyppige brug af enklise. Talesprogsprægede vendinger, ordsprog og fyndord, faste forbindelser og billedlige udtryk er almindelige i hans reformationsskrifter – f.eks. formuleringer som »legge hiernen i bløedh« og »kære L Pouel, huor vil thu dog heden?« (221).

Typisk for Hans Tausen er den hyppige anvendelse af interjektioner, indledende adverbier, imperativer og indskudte småord. Af Peter Skautrups eksempler herpå kan nævnes »See, thenne text er iaa saa klaer« og »werden er nu iaa saa wnd« (222). For sig selv har Tausen ifølge forfatteren en række adverbier og konjunktioner, f.eks. »eforeens«, absolut, »aldtho«, alt for, »huad sighe«, endsige, »ther til med«, endogså, »altdt thet stond«, eftersom. Tautologier bruger Hans Tausen ikke i samme omfang som andre samtidige skribenter. Alliterationer og rim anvendes dog i hans skrifter. Af (lærde) fremmedord bruger han så at sige ingen.

Peter Skautrup konkluderer, at Hans Tausen sprogligt er en original personlighed, og han tilføjer, at hvis Tausen med sin sproglige naturbegavelse havde kunnet underkaste sig kultur, vist større smidighed og tilpasningsevne »havde han kunnet nå det større eller helt store. Dette

35. Erik Sjøberg: *Revolution og reformation. Poul Helgesens indsats i kampen mod tyranni og kætteri*. Utrykt afhandling.

skete ikke. Her som i livet selv synes at have været en brist. Han var for ligetil, hans helstøbthed kendte ikke til lempe eller kompromiser« (223).

Allan Karker har i en af den ovenfor nævnte bogs efterskrifter ikke alene studeret Hans Tausens sprog, men også Jørgen Jensen Sadolins og Peder Borgsmeds. Karker konstaterer først, at Christiern Pedersens nytænkning på ortografiens område ikke har påvirket de fem reformationsskrifters forfattere og oversættere. Et og samme ord staves på flere forskellige måder (Sh 279). I disse skrifter ses en ødsel brug af konsonantsammenstillinger (Sh 283). Hvad morfologi og syntaks angår, viser Karker, at sprogbrugen er kendetegnet af stor variation (Sh 286-Sh 289). Af tidstypiske træk nævner han bl.a. den hyppige brug af enklise.

Om Hans Tausens svar på Odense-bispens sendebrev skriver forfatteren, at i dette skrift træder Tausens personlige stil klart frem: Her blomstrer synonymvariationerne, her florerer de folkelige sammenligninger, talemåder og udråb, og her får følelserne og agitationen luft i udråb (Sh 291 f.). Peter Skautrup har dog nok alligevel ret i, at selv om tautologien ikke er ukendt for Tausen, så ligger den ikke for hans psyke. Han dyrker den ikke. Endelig giver Allan Karker en række eksempler på ord, som Hans Tausen selv har dannet, ord som »wuighelig«, »dønckelkloegh«, klog i egen indbildning, »wøndhestæ« (Sh 292). I sin konklusion konstaterer han: »De grammatiske, de leksikalske og de lydligt baserede ortografiske særtræk stemmer godt med skribenternes proveniens: Hans Tausen var fra Fyn, Jørgen Jensen Sadolin og Peder Borgsmed var begge jyder« (Sh 294).

Peder Laurentsens sprog er uden tvivl østdansk – som Poul Helgesens. Af sproglige iagttagelser, som jeg (der ikke er sproghistoriker) har gjort i Laurentsens skrifter, kan nævnes nogle ord, som sikkert stammer fra Poul Helgesen: »rettsindig«, »platzere«, »regnere« og desuden et ord som »conscientie«. Ordet »retwiis« hører formentlig til de ord, han har for sig selv. Interjektioner bruger Peder Laurensen ikke mange af. Med brugen af ordpar er han ikke tilbageholdende som Hans Tausen. Af eksempler på Laurentsens ordpar kan nævnes »rettuiishet oc salighet« og »rettuiisse oc hellige«. Enklise anvender han i modsætning til Tausen sjældent. Blandt de udtryk, Peder Laurensen bruger, mærker man sig en del, som sandsynligvis er lånt fra Poul Helgesen, udtryk som »aff første begyndelse«, »tha maa the sæile theris egen reise« og »som langt wore at schriffwe«.

Parenteser bruger Laurensen mange af, og det samme kan siges om en forkortelse som »etc.«. Alt i alt må man vist kunne konkludere, at

Peder Laurentsens sprog er lige så personligt som Hans Tausens, men at det på flere punkter adskiller sig fra Tausens.

Lad os nu se nærmere på de enkelte tekster i Malmøberetningen. »See huorlunde gudtz tienist er falen aff siin retthe skik oc ere«, står der et sted i beretningens lange indledning (5). Peder Laurentsen bruger mange steder i Malmøbogen ordet »huorlunde«, f.eks. således: »saa lenge att wi icke wedhe, huorlunde wi skulle retteligen tienne gwd« (Mbog., fol. 14 r.). Kun ét sted anvender han ordet »huorledis«, som Hans Tausen altid bruger i sine skrifter. Enklise bruges kun en enkelt gang i indledningen: »the hollen [holder den] fast« (2). Det er en stilfigur, som sjældent ses i Laurentsens skrifter, hvorimod den er uhyre almindelig i Tausens. Ordet »selff dictede«, f.eks. brugt om gudstjeneste, anvendes i indledningen (5). Dette ord finder man adskillige steder i *Malmøbogen*, eksempelvis dette sted, hvor det bruges på samme måde som i Malmøberetningen: »thenne selffdictede guds tienneste« (fol. 16 v.). I indledningen tales der om falsk lærdom og farisæiske sekter »som haffuer regneret lang tiidt« (7). Ordet »regneret« (fra latinsk »regnare«) anvendes i flere af Peder Laurentsens bøger (og i høj grad i Poul Helgesens), i *Malmøbogen* f.eks. sådan: »oc nw i lang tiidt bland klerkeriidd haffwer regnerit [regeret]« (fol. 25 r.). Hans Tausen bruger ikke dette ord.

Karakteristisk for Laurentsens sprog er den hyppige brug af adjektivet »retvis« (retfærdig) og det dertil svarende substantiv »retvished« (retfærdighed). I Malmøberetningens indledning anvendes adjektivet i opregningen »wiise, kloge, retuiise oc hellige«, og her bruges også ordparrene – eller tautologierne – »rettuiishedt oc salighed« og »retuishedt oc hellighed« (Mber., 10, 5, 15 og 16). I *Malmøbogen* bruges de to ord på samme måde mange steder, f.eks. sådan: »oc ther aff giort oss rettuiisse oc hellige«, »anden rettuiishet oc salighet end Christum Iesum alene« og »menneskens lerdøm, rettwiishet oc hellighet haffwe the oc wi hørdt« (Mbog., fol. 6v., 17 r. og 3 v.). I Hans Tausens skrifter leder man forgæves efter disse ord.

I indledningen anvendes et par steder det latinske ord »conscientze«, f.eks. således: »medt huilken the binde oc beswore fattige, simpel conscientzer« (Mber., 15). Peder Laurentsen bruger ofte (ligesom Poul Helgesen) dette fremmedord i stedet for det gode danske ord samvittighed. Et af mange mulige eksempler herpå i *Malmøbogen* kunne være dette: »The fange wanuittige qwinners conscientier« (fol. 47 v.). Hans Tausen anvender altid det hjemlige ord samvittighed i sine bøger.

»Sick oc reformatz« er et af de ordpar, der bruges i Malmøberetningens indledning, f.eks. sådan: »then christelige sick oc reformatz,

som er gjort vdy Malmøø« (12). De to ord indgår i en opregning i Malmøbogens titel: »then ny reformts, ordinering oc skick«, og de anvendes f.eks. i dette ordpar i bogens sidste kapitel: »Nw haffwe vi kortelige schreffwett oc noget forklarett om then skick oc reformats, her vti Malmø er gjort« (fol. 56 v.). Et par gange støder man i indledningen (og i prædikanternes trosbekendelse) på udtrykket »kødelig visdom« (f.eks. Mber., 4). I Malmøbogen bruger Lauretsen dette udtryk gang på gang, eksempelvis således: »kødelig wiisdom, gudelighet oc gott tycke siger oc meener saa i sin blindhet« (fol. 9 v.). Nogle gange tales der i indledningen (og i bekendelsen) om »djævelens lærdom« (f.eks. Mber., 15). Den ondes lærdom nævner Peder Lauretsen adskillige steder i *Malmøbogen* og i En stakket undervisning, f.eks. sådan: »The gecke meene, att forthi thet er emodt theris dieffuels lerdom« (Mbog., fol. 33 v.).

Hvad indholdet i indledningen angår, bemærker man, at den katolske kirkes gejstlige personer adskillige steder beskyldes for blindhed: Et sted siges der f.eks. om dem: »The ere vdi verdens handel forblindet«, et andet sted kaldes de »Thesse blinde blindiss forledere« (Mber., 3 og 8). I Peder Lauretsens Malmøbog fremføres den samme kritik mange gange, eksempelvis med brug af de lige citerede ord i Malmøberetningen: »the ere blinde oc blindess forledere« og med disse ord: »Udi thenne forblindelse oc gudts ords wanuittighet oc forsmedelse haffwe wi wandret« (fol. 5 v. og 5 r.). I indledningens kritik af kirken undtages udtrykkeligt de gode prælater, bl.a. i denne randnote: »Gode prelater ere vforacted« (Mber., 8). Den samme undtagelse gør Lauretsen i *Malmøbogen*: »wi wille dog haffwe altidt wndertagen the godhe bisper, prelater oc prester« (fol. 17 r.).

Endelig skal det nævnes, at der bruges rigtig mange parenteser i indledningen. Som et eksempel herpå kan dette sted anføres: »thenne selff dictede (aff menniskan) gudtz tienneste, som icke er i aand oc sandhedt« (Mber., 5). I *Malmøbogen* formelig vrimler det med sådanne parenteser. Et enkelt eksempel: »men [dvs.: mens] Christi (som er wor sool oc clare liwss) och hans lerdom haffwe wæred i werden« (fol. 5 r.). Forkortelsen etc. anvendes også adskillige steder i indledningen, f.eks. således: »the lade gribe, sætthe i fengsel oc torn the, som predicke ewangelion etc.« (Mber., 7). Den samme forkortelse bruges utallige gange i *Malmøbogen*, f.eks. sådan: »Eller er thet synd, at kircken haffwer kostelige kar aff gwld oc sølff etc.« (fol. 11 v.). Udråbsord anvendes derimod kun en eneste gang i indledningen, nemlig dette sted: »Ney, ney, ther hører fast andet till att dømme mellom sandhedt oc kætterij« (Mber., 9). Endelig skal det nævnes, at der både i Malmøberet-

ningens indledning og i de to her omtalte skrifter af Peder Laurensen bruges påfaldende mange ordpar. Hos Hans Tausen forholder det sig på alle de ovenfor omtalte områder lige omvendt, som det vil fremgå af det følgende.

I de evangeliske prædikanter trosbekendelse (*Malmøberetningen*, 18-32) er det første ord, som påkalder sig interesse her, ordet retsindig. Dette ord (som i parentes bemærket er Poul Helgesens yndlingsord frem for noget andet ord) finder man i bekendelsens sjette artikel, hvor der tales om »then retsindige lærdom, som er Jesu Christi rene ord« (21). Det utvivlsomt Helgesen-inspirerede ord anvendes mange steder i Peder Laurensens *Malmøbog*, f.eks. i denne sætning: »Thet er wor salighet oc then retthe gwdts ære oc rettsindig christen skik oc dyrckelse, wi handle om« (fol. 17 v.).

Laurensens ovenfor omtalte og i *Malmøbogen* og *En stakket undervisning* hyppigt brugte ord »retvis« og »retvished« anvendes ikke alene i indledningen, men også i trosbekendelsen, f.eks. således: »alle, som anden retuishedt lære« (Mber., 21). Ordet »conscientze« støder vi også på i bekendelsen, nemlig i artikel 39: »att han prøffuer oc vel randsager sin conscientie« (sst., 30). Som nævnt ovenfor finder man ikke disse tre ord i Tausens bøger.

I den københavnske bekendelse bruges ordet »skylssmaall« (dvs. forskel) i denne sammenhæng: »at forbiude eller at giøre skylssmaall paa mad eller dage« (Mber., 25). Peder Laurensen anvender dette ord i sine to lige nævnte skrifter, f.eks. således i *Malmøbogen*: »skilssmaal paa mad oc lessning oc anden wduortis tingest (fol. 45 v.). Hans Tausen bruger altid dette ord i formen »skielssmøss«.

Ordpar er der ingen mangel på i bekendelsen. De fire steder, hvor ordparret (Kristi) pine og død nævnes, sker det altid i denne rækkefølge: »y hanss pine oc dødtz hwgkommelse« (Mber., 24). Det samme er tilfældet mange steder i *Malmøbogen* og i *En stakket undervisning* (med en enkelt undtagelse: »Att serdelis ihukomme oc bebwde Christi død oc pine« (Mbog., fol. 28 v.), en undtagelse, der uden undtagelser er reglen hos Poul Helgesen). Hans Tausen bruger hverken ordparret pine og død eller det omvendte, død og pine, (med den ene undtagelse, at han ét sted skriver: »for Jesu Christi dødtz oc piiniss ihukommelses skyld«, SIP, 135).

I bekendelsens artikel 26 anvendes ordparret gudstjeneste og dyrkelse: »then rette gudtzieneste oc dyrckelse er icke wdy sang etc.« (Mber., 26). Dette ordpar bruges mange steder i de to nævnte skrifter af Laurensen, f.eks. sådan: »oc læris then sande guds tienneste oc dyrckelse i aand oc hierte« (Mbog., fol. 28 v.). I artikel 35 indgår den

treleddede opregning »trøst, hwswallen oc lærdom« i denne kontekst: »Men vigillier (som wi kalle wect) them hwille gamble forfæderne icke døde til hielp, men the leffwendiss til trøst, hwswallen oc lærdom att forssmaa thenne tymelige dødt oc haabess til thet ewighe lyff oc salighedt« (Mber., 28 f.). Nøjagtig den samme opregning finder man i *Malmøbogen* (fol. 41 r.) i et tekststykke, der næsten ordret stemmer overens med teksten i artikel 35.

Blandt de mange andre ordpar, der bruges både i trosbekendelsen og i Peder Laurentsens bøger kan nævnes disse: Guds ord og sandhed (f.eks. Mber., 32 og Mbog., fol. 45 v.), regel og lov (f.eks. Mber., 19 og Mbog., fol. 45 v.), digt og påfund (Mber., 21 og Mbog., fol. 13 v.), hu og hjerte (Mber., 27 og Mbog., fol. 4v.) og billede eller efterligning (Mber., 31 og Mbog., fol. 54 v.).

I bekendelsen bruges udtrykket »paradyseske statt« om ægteskabet (Mber., 24). Det samme udtryk anvendes i *Malmøbogen*: »thenne gode paradises stadt« (fol. 33 v.). I bekendelsens artikel 27 siges det om Kristus, at han er »oss nog« (Mber., 28). I *Malmøbogen* bruges dette udtryk fire steder, f.eks. således: »thet wor oss nock, som wi meente« (fol. 36 v.). Artikel 36 begynder sådan: »Rett christne bisper eller prester (som er all ett)« (Mber., 29). Ikke alene udtrykket »som er all ett«, men også de indledende ord gentages næsten ordret i *Malmøbogen*: »prester eller bisper (som i schrifft en all ett)« (fol. 38 v.). Udtrykket »wnder sielss fortabelse« i den samme artikel anvender Peder Laurensen adskillige steder i sine to ovenfor nævnte skrifter, eksempelvis således i *Malmøbogen*: »wi ere plictige til att høre oc gemme gwds ord wnder wor sielss fortabelse« (fol. 29 v.).

Parenteser bruges adskillige gange i bekendelsen, forkortelsen etc. kun et par steder, interjektioner anvendes overhovedet ikke. På disse punkter er billedet altså stort set det samme som i indledningen.

Trosbekendelsen afsluttes med en kort »Conclusio«. Tanker og formuleringer i indledningen gentages i denne konklusion, hvor det bl.a. siges, at prædikanterne er rede til at vise, at de i ord og gerninger er kristne mænd »oc icke kettere, som the sande kettere, Gudz ordtz oc sandhedtz modstandere, oss berobe wdhen alt skell oc ret beuising« (Mber., 32). Konklusionen gentager her bemærkninger som disse i indledningen: »Thesse blinde blindiss forledere berobe gudtz sandhed, christen lærdom, att wære kætterij [...] sandhedt oc gudtz ordt skal haffue store, mechtige modstandere oc gensigere« (sst., 8). Begrebet (Guds) sandhed bruges ikke blot de to her citerede steder, der hentydes også det førstnævnte sted til det i disse to randnoter: »Gudtz sandhed kalliss nu kætterij« og »Sandhed skal haffue mange modstandere«. Begrebet

Guds sandhed vil jeg vende tilbage til i slutningen af denne afhandling.

Også et andet stykke i indledningen spiller konklusionen på, nemlig dette: »Thet will mett tiden oc snarligen skee, att thesse vore dommere, hvilke hogmodelige i theris blindhed oss wdhen alt redeligt skell oc beuisning berobe kættere, att thennom skal clarlige oc skellige beuisess offuer aff then hellige scriffless obenbare ordt, att the i lang tidt oc nu haffue bruget oc bruge ketterij oc kætters wchristelig lærdom, saa at ketterij (om the bliffue ther hordelige vdi) skal findiss hoss thennom selff oc icke hoss thennom, som the nu kalle ny predickere eller lutheraner« (Mber., 10). Dette tekststykkets indhold resumeres i randbemærkningen: »The ere kættere, som oss berobe kættere«. Såvel i indledningen som i bekendelsens konklusion erklærer de evangeliske prædikanter sig parate til at bevise, at de har retten på deres side.

Med det næste aktstykke i Malmøberetningen, der skal analyseres her, prædikanternes svar på de 27 klageposter fra prælaterne, bevæger vi os ind i en anden sproglig verden end den, vi hidtil har befundet os i. Det første ord i Svaret eller apologien, der påkalder sig opmærksomhed, er adjektivet retskaffen (dvs. sand, ægte). Om den sande, hellige kirke hedder det i svaret på den første artikel bl.a., at den er »lært oc opliust y en retskaffuen tro« (Mber., 41), og om en sådan tro siges det i svaret på den tredje artikel, at »en retskaffen tro kan icke lenge bliffue blodt oc bar, men beuiser seg gerne, huilke maade henne giffuis orsage« (sst., 42). Mens Peder Laurensen som ovenfor nævnt er en stor ynder og bruger af adjektivet »retvis« (retfærdig), så nærer Hans Tausen en lige så stor forkærlighed for ordet retskaffen. Han anvender det adskillige steder i sine to her behandlede bøger, *Et kort svar på Odense-bispens brev* og *Svar på lektor Pouls falske og ukristelige undervisning*, et sted f.eks. således: »Thij lighe szom ild brendher och fortærer straa och træ, men reenser gold och giøreth bedhræ: saa giør och modhgang och gienwordigheeth, thennum szom icke eræ kombnæ till en redtskaffen troo twingher och trengher hwn till necktelsæ och affald: Men them szom eræ bleffnæ redtskaffnæ christnæ, giør hwn bedhræ och fwldkommelighræ, szom s. Pouel sig-her« (Eks., 52)

Mens Laurensen i sine skrifter hyppigere bruger det latinske ord »conscientze« end det danske samvittighed, anvender Tausen som før nævnt altid det danske ord, eksempelvis sådan i en bemærkning om pavven: »men met sidht eghet oerd regerdhe hand menneskeness hiarther, sielæ och sambwittighedhæ twerdt emodh ald gwdz logh och redht« (Eks., 62). I Malmøberetningens indledning og i trosbekendelsen bru-

ges det af Peder Lauretsen foretrukne latinske ord, i apologien derimod Hans Tausens danske ord (Mber., 13, 15, 30, 42, 50 og 52).

I Svaret anvendes ordet hvorledes tre steder (Mber., 43, 45 og 48). Dette ord bruges adskillige gange i Tausens to her omtalte skrifter, f.eks. således i *Svar på lektor Pouls falske og ukristelige undervisning*: »Jeg wed ocsaa wel, huorledis messen bleff holden y then første kircke, siden oc saa y fremtiden, oc huorledis hun holdis nu« (SIP., 130). I Tausens bøger og i Svaret finder man intetsteds det af Lauretsen oftest brugte ord »huorlunde«, kun »huorledis«. I apologien støder vi på ordet »skilssmøs« (forskel): »oc scriffthen ey giør skilssmøs emellom prester oc andre mend y then maade« (Mber., 49). Det ord anvender Hans Tausen et par steder i sit svar på Odense-bispens brev. Han skriver f.eks., at det er helligåndens gave, »ath mand kand giøre skielssmøss paa lerdom och widhæ, huilcken ther er redt, och huilcken ther er wredt« (Eks., 62). Som før nævnt bruger Peder Lauretsen ikke dette ord, men ordet »skylssmaall«.

I svaret på den tredje artikel kan man læse følgende: »Jaa, wi widett en oc saa wel som lector Paweld, att en dødt mening eller mennisklige egen tancke gelder platt inthet for gudt, huadt att sie att giøre naagen rettfærdig« (Mber., 42). Ifølge Peter Skautrup er »huad sighe« (endsige) et af de ord, som Tausen har helt for sig selv.³⁶ Han bruger ordet forskellige steder i sine skrifter, et sted f.eks. sådan: »thet wore bedhræ, ath ald werden forginghe, end een siell schuldhe forfaress, hwadh sighe saa manghe« (Eks., 48). I svaret på artikel fem i Viborgberetningens version af apologien (6) finder man den fynske form »fløye« af ordet flyve, et dialektalt ord i Hans Tausens sprog.³⁷ Om ordet »aldtho« (alt for) siger Skautrup det samme som om »huad sighe« Dette ord bruges i svaret på den syvende artikel i Viborgberetningen: »Aldtaa hadzskelig føres thesse oerdt« (Viborgberetningen, (6). I sine skrifter bruger Hans Tausen ordet adskillige gange, eksempelvis således: »Hey herre, i giøreth aldtho grofft« (Eks., 59).

I svaret på artikel otte i apologien anvendes ordet »wryggelig« i udtrykket »then wryggelige scrift« (Mber., 45). Dette adjektiv anvender Tausen flere steder i skriftet imod lektor Poul, f.eks. således: »thisse Gutz obenbare oc wryggelighe ordt« (SIP., 141). Adjektivet »lise« (rolig, magelig) bruges i svaret på den samme artikel i formen »til lisende daghe«. Hans Tausen anvender ordet i substantivisk form i et af sine skrifter: »forthi the ere icke grundede aff Christi ord oc indsedt, men aff menniske homod, liisenhed oc gerighed« (SIP., 130).

36. Peter Skautrup: *Det danske sprogs historie*, bd. 2, København 1947, s. 222.

37. Sst., s. 220.

Ordet »afslædt« ((ud-)slettet) bruges i apologiens svar på den nittende artikel, hvor der bl.a. tales om »huor meghet wi haffue afslædt aff then gamble Adam oc yførdt oss ygen wor herre Jesum Christum« (Mber., 50). Dette ord anvender Tausen flere steder i sine skrifter, f.eks. således: »Oc saadan een godt gerning, som kunne afslætte synden« (SIP., 98).

I Svaret og den efterfølgende »Beslutning« (sammenfatning, konklusion) omtales Poul Helgesen et par gange som »lector Paweld« (Mber., 42 og 55). Den selvsamme betegnelse bruger Hans Tausen utallige gange om sin hovedmodstander, Poul Helgesen, i den bog, i hvis titel – *Svar på lektor Pouls falske og ukristelige undervisning* – den anvendes første gang. Og han fortsætter med at bruge betegnelsen allerede i bogens indlednings første linier: »Meg forundrer inthet ther paa, lector Powell, att thu esth thine leyningis mend saa thro« (97).

I apologiens »Beslutning«, der ligesom hele apologien er stilet til kong Frederik, må Poul Helgesen som de 27 artiklers forfatter høre for, at han »haffuer luffuet oss saa wbluelige paa, saa at han haffuer noget nær indførd saa mange løgner som artickler« (Mber., 55). Det samme udtryk anvender Tausen i sit lige nævnte skrift: Hvis der var dyd eller ære i dig, lektor Poul, da havde du undladt at »lyughe oss saa mange skammelige løgner wpaa, som thu gjør wden all blusil« (130).

Et udtryk som det følgende støder man på flere steder i apologien: »ther swarer han [dvs. Hans Tausen] saa til« (Mber., 41, 53 og 54). Fire steder lige efter hinanden anvender Tausen i et af sine skrifter et lignende udtryk: »ther sighe wij saa till« (Eks., 55, 56 og 57).

Ordpar bruges der en del af i Svaret, men slet ikke i samme mængde som i indledningen til Malmøberetningen og i trosbekendelsen. I Tausens bøger anvendes de ligeledes i begrænset omfang. Peter Skautrup giver denne – rimelige – forklaring herpå: »Tautologien [her kaldt ordpar] er vel ikke ukendt [for Hans Tausen], men den ligger ikke for hans psyke. Han er for impulsiv til at standse op ved og kredse om et begreb«.³⁸ Tausens skriftsprog holder sig tæt på tidens talesprog. Af ordpar i apologien kan nævnes »hukommelse oc amyndellse« og »lærdom oc wnderuisning« (Mber., 50 og 54). Det førstnævnte par bruges i Tausens bog imod lektor Poul (f.eks. 104), det andet i skriftet imod biskop Jens Andersen (f.eks. 33).

Et iøjnefaldende talesprogspræget træk i Hans Tausens skriftsprog er den udstrakte brug af enklise. Et sted i svaret til Odense-bispen skriver han f.eks.: »wildhe wij haffwe søndhers forladhelsæ, tha schulde wij haffweth aff pawen, wildhe wij haffwe hymmeriigh, tha schulde hand

38. Sst., s. 222.

sellæ osseth, ja, ehvad wij schuldhe haffwe till wor sielss welfaert, tha schuldhe wij kreffweth aff hannum« (Eks., 61). I apologien bruges enklise disse to steder: »Jaa, wi widett en oc saa wel som lector Paweld« og »Saa tiitt, siger hand hooss sancte Pawell j Chorinth xj., som i dricke, tha giørett y myn hukomme« (Mber., 42 og 51).

I Svaret anvendes der mange flere interjektioner og andre småord end i indledningen og i trosbekendelsen. Nogle eksempler herpå: »Ja, icke then mynste spurge, ther flwer y veret, er vden gudz wilie, Mathei x.« og »Nw haffuer han joo inthet taledt her om i ewangelio« (Mber., 44 og 45). I sine skrifter bruger Tausen denne slags talesprogsnære småord overordentlig mange steder, eksempelvis her: »Aha, her Jens Andherssen, hwor thet skal bliffwæ ether hardt ath bestaa, ath i eræ en bisp aff gudz naadhæ« og her: »Ja, i forfylleth met ald krafft« (Eks, 29 og 32). De udråbsord og andre småord, som Hans Tausen oftest anvender, er ja, nej, jo, nu, se, aha, aah nej, hej, nuvel og oh. Om brugen af parenteser og forkortelsen etc. i apologien er der kun det at sige, at mens de som før nævnt anvendes mange gange i indledningen og i bekendelsen, så finder man dem ikke et eneste sted i Svaret.

Efter apologien og dens sammenfatning følger i Malmøberetningen en gengivelse af de evangeliske prædikanterens klagemål over prælaterne, bestående af tolv klager, fordelt på et tilsvarende antal artikler (Mber., 55-59). Det er prædikanternes modpart på herredagen, rigets biskopper, der klages over i alle disse artikler, der ligesom Svaret er stilet til kong Frederik. I den korte indledning til »Predickerness klagemaall« og i dettes første artikel (Mber., 55 f.) motiveres klagemålet med en henvisning til en bemærkning i biskoppernes 27 artikler om, at prædikanterne i deres svar herpå eventuelt også kunne skrive om det, som de »haffue oss att skylle oc then menige christen kyrcke« (Mber., 40).

En række ord, ordpar og udtryk i Svaret bruges også i klagemålet. Kong Frederik tituleres f.eks. her »eders naadis høgmectighed k. m.« Det samme er tilfældet i apologien (Mber., f.eks. 54, 56 og 59). Den fælles forstavelse u- i ordparret »wlærde oc wgdurfrygtige« og for- i parret »forhindre och fordempe« (Mber., 56 og 57) bruges også i ordpar i apologien (sst. 48 og 54). Udtrykket »menniskelige løgnactige paa-fundt« (Mber., 56) minder påfaldende om Swarets »menniskens løgnactige dict« (sst. 46); ordet »paafundt« anvendes et par steder i Svaret i formen »fundt« (Mber., 45 og 49). Ordet »munckedrømme« i ordparret »muncke drømme oc gamble papistiske sedwanlige lærdom« i prædikanternes klagemål (sst. 56) optræder i ordparret »muncke drømme oc preste fundt« i apologien (Mber., 45). Gamle sædvaner omtales i

klagemålet med udtrykket »sedwanlige lærdom« (sst. 56) – dem kritiserer prædikanterne ofte deres modstandere for at forsvare deres sag med. De nævner dem f.eks. i apologiens anden artikel: »gode gamble sedwane« (Mber., 41) og i den »Protestatz Bekendelse«, der afslutter deres klagemål: »theriss gamble seduaner« (Mber., 59). Ordet »papistiske« i klagemålet (sst., 56) anvendes et par gange i Svaret, f.eks. i udtrykket »thenne papistiske kirke« (Mber., 51). I prædikanternes lige nævnte »Protestatz Bekendelse« bruges ordet retsindig: »Paa wore oc alle rettsindige predickers vegne y Danmarks riige beplictendiss oss att wille bestaa« (sst., 59). Som nævnt ovenfor ses dette ord ikke så sjældent i Peder Laurentsens skrifter, men Hans Tausen anvender det dog én gang i slutningen af sit svar til biskop Jens Andersen: »och haffwer redtsindigh act paa oerdenæ i segh sielff aldeenestæ« (Eks., 93).

I prædikanternes femte klage bruges det nedsættende ord »wredelig-hedt« (Mber., 57). Det er et ord, som også anvendes i svaret på artikel 20 i apologien: »forwden anden wredelighedt, som then messe haffuer medt seg« (sst. 51). Der tales om anden uredelighed begge steder. Enfoldige mennesker tænker klagemålets forfatter på: Bisperne tillader løgnagtige bissemunke og afladsbrødre at fare omkring og »forhindre och fordempe ewangelium y enfoldige folck« (Mber., 57). Noget lignende ses i Svaret: Helgenbiller bør sættes til side »fran enfoldige menniskes ansict« (sst. 45).

Ordet »ther som« med betydningen hvor (ikke dersom eller hvis) anvendes i klagemålets ottende artikel: »ther som the skulle holde leit-zer oc predicken medt anden rett gudz tiæneste for then store rente, the opbere« (Mber., 57). Sådan bruges dette ord også flere steder i Tausens skrifter, f.eks. i disse sætninger: »Men sandelig, thet giffuer meg al-som størst vnder, att thu [dvs. Poul Helgesen] vilt orsage oc forklare thennom, ther som the ere aldelis vorsagelige oc ingelunde staa til att forklare, thu vilt gøre them reene, ther som all verden kender them skidne« (SIP., 97 f.). Et af de ord, Peter Skautrup nævner som et ord, Hans Tausen har helt for sig selv, er ordet »ther til med« (endogså). Det anvendes i den niende artikel i prædikanternes klagemål: »oc ther til medt stede the en att haffue vj eller vij sogner« (Mber., 58). Et eksempel på brugen af ordet i Tausens bøger: »oc ther til met giffuer han oss sitt hellige legomme oc blod y sacramentet« (SIP., 161). Af udråbsord og andre småord bruges ja og nu i klagemålet (sst., 57 f.).

Udtrykkene »ther tale wi nu inthett om« og »maa nødis til att klage paa« i prædikanternes klagemål (Mber., 58) bruger Hans Tausen i skrif-tet *Et tilbørligt strengt svar af doktor Morten Luther* (1532), f.eks. således: »Jegh tal indthet om manghe andhre articler« og sådan: »lighe

szom wij schulle nødes til ath wighæ them« (H.F. Rørdam: *Smaaskrifter af Hans Tavsén*, 1870, 230 og 175).

Indholdsmæssigt gentager de to første artikler i prædikanternes klagemål tanker i Tausens svar på biskop Jens Andersens brev til borgerne i Viborg og i den 26. artikel i svaret på prælaternes 27 artikler. I de to artikler kritiseres biskopperne for at forsømme deres embedspligter: De bærer biskoppeligt navn, men de lever ikke op til det »mett rett tilbørlige embede oc biscoplige gerninger« (»Første klagemaall«, Mber., 56), og de prædiker ikke selv og indsætter heller ikke »christelige, lærde predickere oc sogneprester i theriss stigt, som theriss embede tilburde« (»Then anden klage«, Mber., 56). I svaret til Odense-bispen skriver Hans Tausen, at biskopperne personligt bør prædike Guds ord og sørge for dets fremgang – »Men her bewore [.. met, dvs. give sig af med] i ether slegt indthet met« (Eks., 30). I apologiens 26. artikel, som angår Tausen personligt, står der, at han og andre kristne mænd har stået for indsættelsen af »dwelige, lærde oc skickelige personer« som præster efter apostlenes eksempel »oc mett saa meget tys store skeel at the, som thet skulle gjøre, ere ther forsømelige wdy« (Mber., 53).

I et parentetisk indskud i den første artikel i prædikanternes klagemål modereres kritikken af biskopperne en smule. Her hedder det nemlig om dem: »(Huilke wi dog gerne bekende for gode mendt aff slegt oc ære, skickelige til at raade y werslige sager oc handel)« (Mber., 56). Den ganske samme indrømmelse gjorde Hans Tausen bisperne i sit svar på Odense-biskoppen Jens Andersens brev: »men for werdzlighæ her rer wille wij ghiernæ holdhæ ether, szom ethers staett och regimentæ wdhwiiiser (Eks., 32).

Klagemålets tolv artikler, deres kortfattede afslutning og den efterfølgende såkaldte »Protestatz Bekendelse« må være blevet formuleret af den samme person, som har skrevet svaret på prælaternes 27 klager. Niels Knud Andersen opfatter ligefrem prædikanternes klagemål som udgørende en del af apologien: »Biskopperne havde jo opfordret Prædikanterne til foruden at besvare Klagen ogsaa at tilkendegive, hvilke Beskyldninger de havde mod »os og den kristne Kirke«. Herved fik disse Lejlighed til overfor Konge og Rigsraad at føre Klage mod Prælaterne; de afslutter derfor deres Apologi med 12 Klagepunkter«.³⁹

I Malmøberetningen følger nu (60-67) afskrifter af »nogen smaa breff oc scriffter«, som prælaterne og prædikanterne med kongen som mellemmand udvekslede med hinanden under herredagen. I introduktionen til det første brev fra prædikanterne bruges ordparret »bestaa

39. Niels Knud Andersen, *anf. arb.*, s. 58.

oc beuise« (Mber., 60). Det samme ordpar anvendes i indledningen til Malmøberetningen og i indledningen til trosbekendelsen (13 og 19). Beslægtede ordpar findes i prædikanternes første brev og i Malmøberetningens afsluttende »Beslutning« (»forklare oc bestaa«), i deres næstsidste brev (»forkynne oc bestaa«) og i afslutningen (»beuise oc bestaa«) (63, 74, 65 og 76). Ordparret »tro oc lærdom«, som bruges i prædikanternes næstsidste brev (66), anvendtes også et par steder i trosbekendelsen (22 og 32), og det bruges i *Malmøbogen*, f.eks. fol. 37 r. Der anvendes i det hele taget mange ordpar i disse sidste dele af Malmøberetningen – ligesom i beretningens indledning og i trosbekendelsen.

I deres første brev taler de evangeliske prædikanter om den prædiken og lærdom, som de »haffue huer y sin steedt predickett oc lert hyemme hooss then fattyge almwe« (Mber., 63). Disse ord er en delvis ordret gentagelse af nogle ord i Malmøberetningens indledning, hvor prædikanterne omtaler deres 43 artikler som det, »the til forn huer sind stedt hiemme haffde predicket« (sst., 18).

I prædikanternes næstsidste brev tales der om »theris sophist doctere oc muncke, som the gode mend haffue leyd oc kallet seg til« (Mber., 65 – se også 66 om »lærde mendt oc sophistiske doctere«). Den slags gejstlige personer hænges ud adskillige gange i Malmøberetningens indledning, hvor der f.eks. et sted er tale om bispens »fremmede doctores, mestere oc muncke, som the haffde medt seg førd oc til seg kallet« (18). Disse »sophister oc muncke« omtales også et par gange i Malmøberetningens afsluttende »Beslutning« (72 f. og 74). I *Malmøbogen* beskrives biskoppernes hjælpere på samme måde, f.eks. fol. 7 r. og fol. 10 v.

To steder i prædikanternes »endelige supplicatz« (ansøgning, bønsskrift) til kong Frederik (Mber., 68-70) bruges ordet »euangelion«, ikke det almindelige latinske ord »euangelium« (sst., 69). Det græske ord anvendes også to gange i Malmøberetningens indledning (sst., 7), hvor det latinske ord ellers er det almindelige (sst., 11, 15 og 17). Hans Tausen bruger i sine skrifter altid det latinske ord »euangelium«.

Af ordpar, der bruges i supplikatsen (bønsskriftet), skal nævnes »gaffn oc salighed« (Mber., 69). Dette ordpar anvendes også to steder i indledningen (sst., 17 og 18). Et lignende ordpar, »trøst oc salighed«, bruges i prædikanternes næstsidste brev (sst., 66). I supplikatsen lægger man desuden mærke til ordparret »læsemestere oc predickere« (Mber., 69). Parret minder om *Malmøbogens* ord »læremesters, predickers« og dens ordpar »predickere oc læremestere« (fol. 21 v. og fol. 48 r.).

I supplikatsen tales der om skader, der er forårsaget af udelige præ-

ster, »som nu mange stæde er allerede befundet« og som »til forn er skeedt« (Mber., 69). Det samme siges i trosbekendelsen om »wanuit-tige oc simpell« folks misbrug af billeder i kirkerne: »som wi haffue seet oc end nw kenne« (sst., 31).

Supplikatsens fjerde og sidste bøn til kongen lyder sådan: »Thet fierde, att eders naade ville verdis til att forbiude the bisse mwncke, som fare omkring oc saa løgn bland almwen oc ere thet hellige euan-gelio then allerstørste hinder, att enfoldige folck ey kand komme til sandhedtz vederkendelse« (Mber., 69). Denne bøn bygger på »vj klage-maall« i prædikanternes tolv klager over biskopperne: »Oc saa tilstæde the en hob løgnactige bise muncke oc aflatz brødher, som fare omkring att forhindre och fordempe ewangelium y enfoldige folck« (sst. 57). De to tekststykker stemmer delvis ordret overens. For øvrigt er alle fire bønner i supplikatsen (sst., 69) inspireret af klager i prædikanternes klagemål (se artiklerne 1-6 og 9-10, sst. 56-58).

I Malmøberetningen følger nu en afskrift af de 21 prædikanter sid-ste brev til kong Frederik (70-72). I deres skrivelse finder man denne sætning: »Keriste naadige herre, werdiss til att betenke, huorlunde the gode herrer skulle forwendt oc wredelige wdlagt wore ord, scrifft oc handel« (70). Det her brugte ord »huorlunde« bruges som før nævnt ofte af Peder Laurensen, men aldrig af Hans Tausen. Vi stødte på det et par steder i Malmøberetningens indledning (2 og 5). Den treleddede opregning »ord, scrifft oc handel« i brevet ligner denne opregning i beretningens indledning: »article, handell oc scrifft« (18).

På Malmøberetningens sidste blade finder man det afsluttende af-snit, der bærer overskriften »Beslutning paa forscreffne article oc all then handel« (72-76). I det første afsnit her tales der om »Anticristens regimente« (Mber., 72). Det samme begreb anvendes i indledningen, hvor »antichristelige doctores oc prophetar« og »Antichristenss riige« omtales (sst., 14 og 17), og vi støder på det i *Malmøbogen*, f.eks. i denne form: »antichristelig løgn oc lerdøm« (fol. 17 v.). (Når ordet »antichrister« bruges i den femtende artikel i apologien, skyldes det, at dette ord anvendes i den femtende artikel i prælaternes klageskrift (Mber., 37 og 48).) I Tausens skrifter dukker antikristen dog også op.

Af ordpar i afslutningen skal nævnes »gensielse oc forfølgelse« og af enkelte ord de hermed beslægtede »gensielse« og »modstandelse« (Mber., 72). Det er formuleringer, som svarer til de i indledningen brugte ordpar »gensielse oc modstandt« og »modstandere oc gensigere« (sst. 17 og 8). Opregningen »wildfarelse, misbrug oc andhen brøst« (sst. 76) har en pendant i dette ordpar i indledningen: »gamble wildfarelse oc misbrug i annen gudz tjeneste oc all aandelig tingest« (sst. 10).

I Malmøberetningens indledning nævnes det, at bisperne og prælaterne nu kalder de evangeliske prædikanter »ny predickere eller lutheraner« (Mber., 10). Det bryder de sig aldeles ikke om, som det ses af en anden bemærkning i indledningen: »the ewangeliske predickere [deres egen betegnelse] (huilke forscreffne bisper oc andre theriss forhonlige oc hogmodelige kalle ny predicanter eller lutteraner)« (sst., 16). Men morsomt nok er det fornærmende ved denne betegnelse blevet fuldstændig glemt i Malmøberetningens afslutning, hvor prædikanterne omtaler sig selv som »the ny predickere« og som »thesse ny predickere« (sst. 73). Sådan kan det gå i farten.

I afslutningen anvendes udtrykket »thette babiloniske fengsell« (Mber., 73). Det er et af Luthers stridsskrift *De captivitate Babylonica* fra 1520 inspireret udtryk, som Laurensen bruger adskillige steder i *Malmøbogen*, et sted f.eks. således: Den arme kristendom har længe »wæredt twingt met papisters babiloniske fengsel oc bond« (fol. 27 v.).

I »Beslutningen« berettes der om herredagen i København, »i huilken wi haffde mentt att wi skulle fangett en godt christelig reformatz oc thet sande gudtz ord skulle friilige hafft sin framgang vden all gensielse oc forfølgelse. Men thett kand icke saa skee, thett skall altiidt haffue aff løgn oc øgen skalckhedt gensielse oc aff the mectige modstandelse« (Mber., 72). Og det siges også, at prædikanterne tit ønskede en disputation med prælaterne, »men thet kunne icke ske« (sst. 73). Disse bemærkninger svarer til et afsnit i Malmøberetningens indledning, der også handler om ønsket om en »christelig reformatz«, og som afsluttes med ordene: »men thet kunne dog icke saa skee paa thenne tidt, att Christi ordt oc skickelighedt i rett gudtz tjeneste motte faa sin tilbørlige fremgang oc ære aff oc hoss alle, for thii att the høre icke alle Christo til, som kalliss christne, oc gudtz ordt oc ewangelium skal haffue gensielse oc modstandt, oc werdtzens mectighe skulle mest være ther emod« (sst., 16 f.). Som det ses, er der påfaldende ligheder i formuleringen af disse tekststykker i indledningen og afslutningen. De må være blevet skrevet af den samme mand.

Forfatteren omtaler i afslutningen »nogle sagher« – fire i alt – som biskopperne siges at have »optenckt« som begrundelse for ikke at ville deltage i en religionssamtale med prædikanterne på herredagen (Mber., 73-75), og senere nævnes yderligere »tweenne sager« som årsager til, at disputatsen ikke blev til noget (sst., 75-76). I *Malmøbogen* finder man en lignende brug af begrebet »sager«, her blot kaldt »hovedsager« (dvs. hovedårsager, nemlig til vores blindhed). Der omtales her tre årsager i alt, og de beskrives i tre kapitler (Mbog., fol. 5 r.- 18 r.). Sådan opdeler og disponerer Laurensen gerne et stof.

Kaster vi et blik på brugen af parenteser, forkortelsen etc. og udråbsord og andre småord i prædikanternes breve, i deres bønsskrift til kongen og i den afsluttende »Beslutning«, viser det sig, at de førstnævnte her anvendes adskillige gange, mens interjektioner og andre småord kun bruges et par steder. Billedet er altså ganske det samme som i Malmøberetningens indledning og i trosbekendelsen.

Lad os til slut se på, hvad brugen af et udtryk som Guds sandhed (eller blot ordet sandhed med den samme betydning) og dermed beslægtede udtryk i Malmøberetningen kan oplyse om forfatterskabet til de enkelte dele af beretningens indhold. Tallene i parentes i den følgende oversigt henviser til sidetal i H.F. Rørdams udgave af Malmøberetningen.

Indledningen:

- gudtz rene ordt, reet ewangelisk lærdom oc sandhedtz obenbarelse (2)
- gudt hanss befallingh oc sandhedtz ord, rett christen lærdom (4)
- i aand oc sandhedt (5)
- gudz sandhedt oc christen lærdom (5)
- sandhedt oc then hellige scrifft (5)
- løgn oc sandhedt, kætterij oc cristen lærdom, menniskenss dict oc gudtz ord (6).
- sandhedsenss liwss, gudtz ordt (6)
- gudtz aandt oc sandhed (6)
- sandhedz lærdom (7)
- gudz sandhed, christen lærdom (8)
- gudtz sandhed (8)
- sandhed i then hellige scrifft (8)
- sandhedt oc gudtz ordt (8)
- sandhed (8)
- sandhedtz ewangelisck predicken oc fremgang (8)
- sandhedt oc kætterij (9)
- gudtz riigiss mectige, krafftige sandhedt (10)
- sandhedt (11)
- rett gudtz tjeneste oc sandhedt (11)
- Christi lærdom oc sanhed (12)
- Sandhedz wæsen (13)
- Gudtz sandhedt oc hanss benedidelse (13)
- Christi oc sandhedtz evangelij modstandere (14)

Trosbekendelsen:

sandhed oc gudtz rene ordt (19)
 sandhedt (21)
 rett sandhedt (23)
 [dem, der] lære sandhed oc straffe synden (23)
 y aandt oc sanhedt (26)
 gudz ordtz oc sandhedtz modstandere (32)
 gudz ordz sandhedt (32)

Apologien:

Ingen af denne slags udtryk

Prædikanternes klagemål:

Ingen af denne slags udtryk

Supplikatsen:

thet rene oc vforfalskede gudz ordt oc liusende sandhedt (68)
 gudz sandhedt (68)
 gudz obenbare sandhed (68)
 sandhedtz vederkendelse (69)
 gudz ordz sandhedtz oc eders naadis menige rigis oc salighedtz
 bestand (69 f.)

Prædikanternes breve:

sandhedt oc retthen (71)

Afslutningen:

gudtz kierlighedtz sandhedt (73)
 gudz sandhedtz modstandere eller kettere (73)
 sandhedt oc then hellige scrifft (76)

Oversigten viser, at udtrykket Guds sandhed (eller blot ordet sandhed med den samme betydning) og dermed beslægtede udtryk bruges i alle dele af Malmøberetningen med undtagelse af to skrivelser, nemlig prædikanternes apologi og deres tolv klagepunkter over prælaterne. Disse to tekster skiller sig klart ud fra alle de andre.

Hvordan anvendes så denne slags udtryk i Peder Laurentsens og Hans Tausens her benyttede skrifter? Det fremgår af den følgende oversigt. Tallene i parentes henviser til H.F. Rørdams udgaver af disse fire skrifter.

Peder Laurensen, *Malmøbogen*:

gwdtz weye oc hans rettuiise sandhets ord (fol. ij)
 gudts sandhet oc rette ære (fol. 4 r.)
 gudts sandhed oc straff (fol. 5 v.)
 then rette sandhets och gwdts dyrckelses kendelse (fol. 8 r.)
 sandhet (fol. 8 r.)
 i aanden oc sandhet (fol. 9 r.)
 gwdts sandhets ordt (fol. 10 v.)
 i aanden oc sandhet (fol. 11 v.)
 sandhet (fol. 13 v.)
 naade oc sandhet (fol. 13 r.)
 (wden min himmelske faders naadis) sandhet (fol. 13 r.-14 v.)
 Christi sandhet oc naade (fol. 14 v.)
 i rett sandhedsens wey (fol. 14 r.)
 sandhet (fol. 16 r.)
 gwdts sandhets liwssing, gwdts reene ord, rett christen lerdom oc
 wnderuiisning (fol. 16 r.)
 gudts ord oc sandhet (fol. 17 r.)
 sandhet oc Christi korss oc fattigdom aff hw oc aand (fol. 25 r.)
 guds ord oc hanss sandhets obenbarelse (fol. 26 v.)
 guds sandhet (fol. 26 v.)
 gwds ordt oc sandhed (fol. 45 v.)
 guds ordt oc sandhed (fol. 49 v.)
 i aandh oc sandhed (fol. 56 v.)
 (Guds) sandheds ordt (fol. 56 r.)
 sandhed oc christen lerdom (fol. 56 r.)
 gwds sandhed oc rett Christi oc gwds dyrckelse (fol. 57 v.)

Peder Laurensen, *En stakket undervisning*:

den rette Christi tro och sandhedz lærdom (4)
 gudz sandhed oc hans ære, dom och retuished (4)
 gud oc hans ære oc sandhed (4)
 gwdz rette sandhedz igen kommelse (5)
 reth gudz sandhed (6)
 gudz sandhed (6)
 sandhed (6)
 denne lærdom med sandhed oc gudz ord (6)
 all den rette trooss oc gudz sandhedz forhadelsse och forfølgelsse
 (17)
 i troen oc bekendelssen oc i sandhed (18)
 sandhed (18)

sandhedz kundskaff (19)
 troens oc ret sandhedz bekendelse oc beuisning (19)
 sandhed (20)
 i aand och sandhed (21)
 (Guds) miskund oc sandhed (23)
 sandhed (25)
 Jesu Christi sandhed oc liuss (25)
 i aand, sandhed oc i induertis gudz gaffuer (37 f.)
 i aand, hierte oc sandhed (41)
 gudz ord oc sandhed oc christen kerlighed (47)
 sandhetz lerdom oc christelig skick oc reformatz i christen kircke
 (63)
 i aand oc sanhed (64)
 gudz gaffuer, sandhed oc naade, gudz ord oc gudz sacramenters
 lønlige krafft och delactighed (66)
 fra gud oc fra hans sanhed och ret christet leffned och lerdom
 (66)
 i aand oc sandhed (68)
 sandhed oc løgn, Christi lerdom oc menniskens dieth oc falsk hel-
 lighed (76)

Hans Tausen, *Et kort svar på Odense-bispens brev:*

sandheeth (24)
 sandheeth (26)
 met skiel och sandheeth (29)
 sandheeth (37)
 sandheeth (39)
 sandheeth (39)
 sandheeth (40)
 sandheeth (40)
 wor redthe offwenbaræ sandheeth (40)
 gwdz ewighe sandheeth (44)
 gwdz redthæ sandheeth (48)
 gwdz sandheeth (48)
 gwdz sandheeth (57)
 ald heligh schrifft och sandheeth (61)
 sandheeth (64)
 skiell, schrifft eldher sandheeth (65)
 sandheeth (69)
 met skiell och sandheeth (87)
 gwdz oerd och ewighe sandheeth (88)

sandheedh (88)
 sandheedh (89)
 sandheedh (89)
 sandheedh (90)

Hans Tausen, *Svar til lektor Poul*:

sandhed (110)
 ret gwdz sandhed (116)
 reet sandhed (121)
 gudz euige sandhed (122)
 gudt faders eniste euige sandhed (135)
 y aand oc sandhed (139)
 sandhed (145)
 (Guds) sandhed (145)
 sandhed (156)
 gudz ordt oc rette sandhed (157)
 rett sandhedt (157)
 (Gud) oc hanss sandhed (158)

Den sidste oversigt viser, at begge forfattere bruger udtryk af den her studerede type i deres bøger, men også, at der er en markant forskel på den måde, de anvender dem på. Peder Laurensen bruger udtrykkene hyppigere end Hans Tausen, og han anvender dem helst i ordpar eller opregninger, kun sjældent i en ganske kort form. Laurensens stil udmærker sig ved ordrigdom. Hos Tausen er det lige omvendt: Han nøjes som regel med at bruge ordet sandhed alene, her med betydningen Guds sandhed. Ordpar som »gwdz oerd och ewighe sandheedh« og »gudz ordt oc rette sandhed« anvender han således kun én gang i hvert af sine her omtalte skrifter.

Konklusionen på denne undersøgelse må blive, at Peder Laurensen og Hans Tausen på herredagen i København i 1530 har foretaget en slags arbejdsdeling, som har betydet, at Laurensen tog sig af udarbejdelsen af de evangeliske prædikanters fælles trosbekendelse, brevene til prælaterne og supplikatsen til kongen, mens Tausen til gengæld forfattede prædikanternes apologi og deres tolv modklager over biskopperne. Efter mødet i København sørgede Malmø-reformatoren for at redigere (f.eks. skrive en indledning og en afslutning) og udgive den beretning om de kirkelige begivenheder på herredagen, der i dag er kendt som det anonyme skrift Malmøberetningen.

Denne konklusion stemmer godt overens med Niels Knud Andersens karakteristik af indholdet i bekendelsen og apologien og med hans be-

dømmelse af Malmø-prædikanternes og Hans Tausens lidt forskellige reformatoriske standpunkt. Om prædikanternes apologi skriver han et sted i sin afhandling: »Fremstillingen er dygtig og klar, gennemgaaende mere moderat end Bekendelsen«. Et andet sted i afhandlingen omtaler forfatteren Svaret som »Prædikanternes moderate og dygtige Gensvar«, og et tredje sted beskriver han dette gensvars artikler som »tilsyneladende mere moderate« end trosbekendelsens 43 artikler.⁴⁰ Om de ledende evangeliske prædikanters reformatoriske ståsted bemærker Niels Knud Andersen: »Tausen synes gennemgaaende at have været mere moderat og »luthersk« end Malmø-reformatorerne«. ⁴¹ Som det ses, er »moderat« nøgleordet i denne karakteristik af både Svaret og Hans Tausen.

Som det også vil kunne ses, er jeg på enkelte punkter nået til et andet resultat end Niels Knud Andersen: Prælaternes 27 artikler er sandsynligvis – hvad jeg har forsøgt at vise i en endnu utrykt afhandling – blevet formuleret af Poul Helgesen, og prædikanternes apologi og deres modklage over biskopperne er – hvad jeg håber at have vist i denne afhandling – blevet forfattet af Hans Tausen.

Summary

Who wrote the separate Passages of the Malmø-account concerning the Debate on Religion at the Diet in Copenhagen in the Summer of 1530?

In the summer of 1530 King Frederick and the members of the Danish council (rigsråd) assembled at a diet (herredag) in Copenhagen. The king had summoned the evangelical preachers in order to arrange a conversation about important religious matters between the preachers and their opponents, the Roman Catholic bishops and prelates. Apparently the king wanted the two parties to be present and to defend their religious faith and teaching before the participants of the diet. However due to the imminent danger of attack on the country by the exiled King Christian, the religious conversation was not carried through as planned.

Yet the preliminary negotiations resulted in the formulation of some documents and letters that have been preserved for posterity owing to the fact that they were printed in an account of the diet, the so-called Malmø-account of 1530, edited by the leading evangelical preacher at Malmø, Peder Laurensen.

40. Sst., s. 57, 59 og 213.

41. Sst., s. 51.

The most important documents in the Malmø-account are (1) the confession of faith of the preachers, the so-called 43 Articles or the *Confessio Hafniensis*, (2) the written complaint of the bishops and prelates, consisting of 27 accusations of heresy against the Lutheran preachers, (3) the detailed answer of the preachers to the written complaint of the prelates and (4) their twelve counter-charges against the bishops.

In the course of time several historians and ecclesiastical historians have discussed the question of the authorship of these documents. Some scholars have attributed most of them to the preacher Hans Tausen, others have credited Peder Laurentsen with the authorship. Many historians have expressed themselves cautiously about this question. They use words like »suppose«, »probably«, »to all appearances«, and »most likely« on this subject. Niels Knud Andersen is the church historian who has made the most careful research into the question of the authorship of the *Confessio Hafniensis*. He has reached the conclusion that the document was written by the Malmø-reformer Peder Laurentsen. In his opinion the authorship of the 27 Articles of the prelates and bishops cannot be attributed to the Carmelite Poul Helgesen, and as regards the question of the authorship of the apology of the evangelical preachers Niels Knud Andersen merely maintain that the author is unknown.

In this treatise the question of the authorship of the separate passages of the Malmø-account is examined, the main stress being laid on a linguistic analysis of the relevant texts. The texts are compared with books written by Peder Laurentsen and Hans Tausen. In the introduction of the Malmø-account, the 43 Articles of the preachers, the 27 Articles of the bishops and prelates, the apology of the preachers and their counter-charges against the prelates, as in the letters of the preachers and their petition to the king and the conclusion of the account words, tautologies, terms, stylistic figures, the use of parenthesis, abbreviated words, and interjections are studied. At the end of the study the use of the term »God's truth« in the different parts of the Malmø-account and in the above-mentioned books written by Peder Laurentsen and Hans Tausen is shown in two surveys. The first survey shows that this term is used in all parts of the Malmø-account, except for the apology of the preachers and their twelve counter-charges against the prelates. The second survey shows that Laurentsen uses the term more frequently than Tausen and that he often uses it in tautologies or enumerations. On the contrary Tausen prefers to use the term »God's truth« alone.

The article's conclusion is that the two leading reformers, Laurentsen and Tausen, have carried out a kind of division of labour at the

herredag: During the diet Peder Laurensen has taken down the confession of faith of the evangelical preachers and he has written the letters to the prelates and the petition to King Frederick. Hans Tausen, a more moderate and »Lutheran« reformer than Laurensen, has written the apology of the preachers and their twelve counter-charges against the bishops. After the meeting Peder Laurensen has written an introduction and a conclusion to the Malmø-account and published the small book. Evidently Niels Knud Andersen with good cause attributed the authorship of the 43 Articles to Peder Laurensen.